

Ya Indeganan Na Manga Sakit

PUBLICATIONS
DEPT. OF
DO NOT
SELL

KALAGAN

ya Indeganan Na Manga Sakit

The Beginnings of Sickneses

by

Don. W. and Mary E. Murray

Illustrations by

Nathaniel T. Tianero

Kalagan of Cotabato

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS-PHILIPPINES, INC.

TRANSLATORS

PUBLISHERS

1969

**Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education
Manila, Philippines**

10.8-469-1.5C

67.60P-95004

**Printed in the Philippines
by S.I.L. Nasuli Press**

FOREWORD

Ya Indeganan Na Manga Sakit, a health booklet, is designed for use in literacy endeavors among the Kalagan-speaking people of Mindanao, The Republic of the Philippines. It is hoped that this booklet will also be of benefit in teaching its readers some of the basic principles of good health.

Institute members, Don and Mary Murray, prepared this Kalagan translation of The Beginnings of Sickneses by Vivian Forsberg (R. N.).

The Summer Institute of Linguistics is happy to present this publication as part of its program of providing new literates with vernacular reading materials.

Literacy Committee
Summer Institute of Linguistics
Nasuli, Malaybalay
Bukidnon, Philippines

Ya Ngalan Na Manga Kasampetanen Na Liblu Yaiy.

Ya Sakit Na Makatel	1
Unun Ya Pagseled Na Bitek Adti Buntit Na Manga Isè	5
Unun Ya Pagsukay Ta Sa Ulu Ta	9
Ya Manga Kobayan Kalmukan	11
Ya Sakit Na Tagnek	14
Ya Sakit Na Mag-et Ya Aba	20
Ya Sakit Na Buntit	23
Ya Kasampetanen Na Magpaka-adè Kanaten	28

Ya Sakit Na Makatel

Inunu-a ya utaw yan.

Awun kaluli nan. Kallati ya utaw yan. Unu ya makatel nan! Sangallaw niangalut. Adti gabf, mag-inang to-o, sanggabf. Yan old ya sakit nan, makatel ya lawwas nan.

Du-an nan niangalut aw niangalut. Pagkatigkas yan migdugt. Manang, niangalut pa. Magsay awun nana adti manga palì na makatel. Manang walà pa pagkadiaw. Walà pa kaguli-i sa makatel nan.

Anangà kinutu makatel ya kindal na utaw yaiy? Ubatan ta kaw. Awun makatel kay awun mayantek kaluli nan. Manaw silan adti seled na kindal nan, ya kaluli dumala sa makatel. To-o mayantek ya kaluli yaiy. Tengteng dilt makakità kanilan. Pangkay manaw silan adti lawwas nan walà nan kita-a. Yan agaw, kay to-o, mayantek silan.

Pag-unun migpakaseled silan adti kindal nan? Yaiy ya dalan na migpakaseled silan adti kindal nan. Liumasak silan adti kalugu na bulbul adti lawwas nan.

Adun, pig-anenganeng mu, "Adti seled na kindal, yan ya pag-iya-an na manga kaluli."

Na, ya makatel malatay pa adti gabf. Pig-usip da mu, "Anangà, malatay pa ya makatel adti gabf?" Ini-i ya tubag. Yan ya udas na malim ya mayantek kaluli magpanaw adti kadakulà na lawwas adti seled na kindal. Nianaw silan adti seled na kindal. Pigdala yaiy ya malatay makatel adti gabf. Matinaw, tengteng malug ya pag-antus nan, ya utaw na awun sakit yaiy.

Kia-ade-an mu ayin lekat ya manga mayantek kaluli yaiy? Ini-i ya indeganan. Kun to-o dakulà ya init adti kadègkadèg nan. A-a matinaw yan.

Kada allaw to-o migtalabahu ya utaw yan. Sigi minit. Walà ya udas nan sa pagsugbu kay to-o migtalabahu. Pangkay pagbugsak nan sa kadègkadèg nan, walà adti anenganeng nan, kay to-o malim katigkasan ya imo-unun nan.

Manang malatay ya anenganeng nan, "Bahalà da kun adun madèg da ya taping adti kadègkadèg ku. Ya kadègkadèg na pagtalabahu ku kada allaw. Ya kadègkadèg ku piglasak ku kada allaw aw kadugangan kinutu na taping." Kadugangan uman kay dili magsugbu. Dakulà pa ya taping nan.

Adun ya sakit migpabelengbeleng kanan. Makatel ya siku nan. Makatel ya pud nan. Kadakulà na lawwas nan makatel. Makatel ya bekten nan. Makatel ya bitis aw siki nan. Tagsambuk sambuk mangalut sa manga makatel adti lawwas nan. Sanggabf nan niangalut. Pakallawunun, law nan, "We, walà aku pakatulug sanggabf. Anangà yan? Kay makatel ya kadakulà na lawwas ku."

Adun? Kiinità ta niangalut aw niangalut. Magkalut adti sambuk na makatel taman kaliman na eped makatel kalutun. Ya pagpangalut nan way katamanan. Kay inulug, yan agaw ya ulì na dili kaw magsugbu. Ini-i ya ulì na dili kaw magbugsak. Yan ya kaluli na makatel.

Manang pananenggi. To-o masaling aw molas tumapun ya sakit yaiy. Ya manga utaw miyà adti balay nan makakamang silan sa sakit nan uman. Makakamang silan adti kadékgadég nan, abul nan, aw kamen nan. Ini-i pag-unun ya pagtapun na sakit nan adti eped na utaw. Ya mayantek isè magsay makakamang silan sa sakit na makatel. Pag-unun ya pagtapun? Kay mayamek pa ya kindal nilan. To-o molas ya paglasak na kaluli yaiy, adti kanilan. Makakamang kaw sa makatel na kaluli uman saba. Kilalen mu kun tagbf pa ya makatel saba. Wan ya imo-ünun mu? Pagkagallat kaw aw pagkamang kaw sa babulung na magpatay sa kaluli. Galisen ya babulung adti kindal mu. Magpatay ya babulung sa kaluli. Magsay mepes ya kaluli na makatel.

Manang walan pa? Niatigkas da mu ya babulung. Niagulì da ya kaluli na makatel. Adun pakapalikita ya pagsugbu mu. Adun pakapalikita ya pag-sabun mu. Aw ya kadékgadég mu, betangan adti tubig na sumubu la. Tengteng magpatay yaiy sa manga kaluli na migpakasakit kanmu. Magsay to-o magkadiaw da ya lawwas mu. Walà da ya makatel.

Manga Usip

1. Walan ya niandala sa sakit na makatel ?
2. Ayin pag-iyà ya manga mayantek kaluli yaiy?
3. Ananga pagdateng na gabì dakulà da to-o ya makatel ?
4. Ayin indeg ya manga kaluli yaiy?
5. Walan ya makapatay kanilan ?
6. Aw wan ya imo-unun mu takman matay kadèg na manga kaluli ?
7. Pag-unun ya pagtameng sa lawwas ta na dili tapunan sa sakit yaiy?

Unun Ya Pagseled Na Bitek Adti Buntit Na Manga Isè

Kiinità mu ya isè na kinutu awun sakit adti buntit nan? Aw pag-intalun nan, dumalug ya bitek? Aw pagsuka, uman awun bitek?

Kia-ade-an mu ya indeganan na sakit yaiy? Pag-unun sumeled ya bitek yaiy adti buntit na manga isè?

Ya indeganan na pag-iyà
na bitek, yan adti tay na
manga mannanap aw tay na
utaw. Yaiy, ya dalan na
tumapun adti seled na lawwas
na isè. Kun magdanga ya
manga isè adti lupà aw
kadakulà na lawwas nilan awun
taping, pangkay palad, giya,
siki, aw buntit. Aw uman kadugangan uman sa taping ya
sipun aw init taman kabang da ya lawwas na isè yaiy.

To-o silan magdanga taman dili silan kumità sa tay
na mannanap aw utaw. Na, yan agaw paggina-an nilan ya
tay yaiy, dumeket yan adti salad na siki nilan. Aw kun
makalagpus adti tengà na tay, awun baling tay adti tullù
nilan. Aw ya pig-imò nilan yan old galisen adti
kadègkadèg nilan.

Na, magkalug da silan magdanga aw magetem da.
Manik silan adti balay. Aw kiinità nilan ya kakan aw

atagan silan na ina sa kakan. Walà adti ginawa nilan madiaw kùn muna mag-unaw. Magsay kuman silan na tullù, pangkay taping da. Na tiumpun da ya indeganan na bitek.

Na pagdateng na kakan adti buntit nilan diumalug uman ya isè na bitek. Aw adti buntit mag-isè silan aw magpakadèg silan aw magtulin silan. Magtagad silan sa kakan na isè na tagtun sa buntit yaiy. Pagdateng na kakan pigtelen da na isè, ya kakan nilan.

Dili mabagseg ya lawwas na isè yaiy. Dili madiaw ya pagtulin nan. Maniwang ya siki aw bitis aw bekten nan. Aw kinutu magsuka uman way du-an. Aw piglong nan, "To-o malatay ya pagpamanga adti buntit ku." Ananga yan, kay tagbi tag tagbi kuman ya bitek sa tinay nan. Aw adti gabì dienegg mu ya pagkuliteb na untu nan aw to-o mag-inang kay ya pagpanaw na bitek yaiy. Aw uman sigi mangalut adti buwauw na tay nan, kay ya pagpanaw na tagbi bitek.

Na kia-ade-an mu adun pag-unun sumeled ya bitek adti buntit na isè yaiy. Manang awun pa dalan makaseled ya bitek adti buntit. Na, kun awun kakan na manga isè niulug adti bantal, old nilan kamangen aw betangen adi bakà nilan uman. Awun taping baling adti kakan yan.

Aw uman, kun magpakan kita sa isè ta na tullù, sumeled ya bitek sa isè ta uman. Kun taping da ya tullù ta aw maitem adti dalem na kakulun aw ilasen na isè ta yan tiumpun baling ya sakit.

Aw dakman ini, sa kamu manga ina na tagtun sa isè. Dill kamu magsay pasu-a ya isè mayu kun taping da ya aba aw susu mu. Kay baling awun sakit dumalug kun sumusu ya isè mu sa taping ini.

Na, walung ka kalasi na bitek awun na magkasakit sa buntit ta. Manang old duwang ka kalasi sumeled adti salad na siki paggina-an ya isè na bitek adti lupà. Enemeng ka kalasi sumeled i bakà ta. Awun isè na bitek adti taping na tullù aw adti kakan aw inemenen.

Na, kun malapit adti banwa tadun awun babulung sa bitek madiaw magsay kumamang kitadun. Makad'wa kada umay minem kitadun sa babulung na bitek. Kun minem kitadun pagpanggas madiaw uman minem pag-ani.

Na dill mu kalingawan mag-unaw bagu kuman. Bekè old mag-unaw na tubig manang sabun uman. Yan ya iya-anan na isè na bitek, adti taping na tullù. Kun malinis ya palad ta, walà ya eped na agianan na bitek adti seled na lawwas ta. Aw uman awun usip kanmu.

1. Ayin ya iya-anan na isè na bitek walà pa pagkadakula?
2. Ayin mag-isè silan aw magpakadèg?
3. Pag-unun sumeled ya bitek adti buntit na isè?
4. Anangà magsay tumulin ya bitek adti buntit na isè?
5. Pag-unun kilala mu ya isè na awun bitek?
6. Pag-unun makaseled ya bitek sa isè na walà pa katadeng manug?

7. Old duwang ka kalasi na bitek sumeled adti salad na siki. Unun sumeled ya eped na kalasi?
8. Takman walà ya bitek adti buntit ta tagpila kada umay minem kita sa babulung na bitek?

Unun Ya Pagsukay Ta Sa Ulu Ta

Ya babeng na ulu, yan ya eped na sakit magpatugsuk kanatè. Unu ya pagpananap nilan! (Yan agaw mangkakatel silan.)

Awun eped mu, na kinutu maninaw kaw sa babeng nan? Na, kun dili kaw makatedes sa lisà yaiy aw kun dili kaw makakamang sa babang na masaling, madiaw ubatan adti eped mu, "Kaygiè, Kaytò, inakiyan ta na pëtaluyu ya logay mu." (Kasiling na pamada na eseg).

Na, kun inakiyan mu na pëtaluyu ya 'ulu na awun babeng, madiaw mag-imò san adti maselem. Old basa-a ya logay mu, umbà da yan. Sa manga isè sangka met umbà. Na, kun madakmel ya logay mu, dugangan pa. Na baya -i pag-inaki sa logay mu adti magsaka la ya sega! Manang dumateng ya ambung magsugbu kaw aw to-o sabuni ya logay mu takman makamang ya pëtaluyu.

Pag-inakiyan mu na pëtaluyu ya logay mu baya-i pag-unges ya logay mu. Dili kaw mag-unges sa logay mu manang sangallaw pagsugayeng kaw sa logay mu. (Kun bubay yan.) Na, ya babeng, silan, yan ya tengteng pagkamatay nilan.

Manang ya manga lisà, mategel silan. Ikaw ya matalu kun pag-alleken mu silan na petaluyu. Dili silan matay aw dili silan malaguy. Pagtagad kaw taman mag-isè silan. Yan agaw, pagkatigkas tulung allaw inakiyan mu uman ya logay mu na petaluyu. Ya lisà yan ya pagkamatay nilan ya

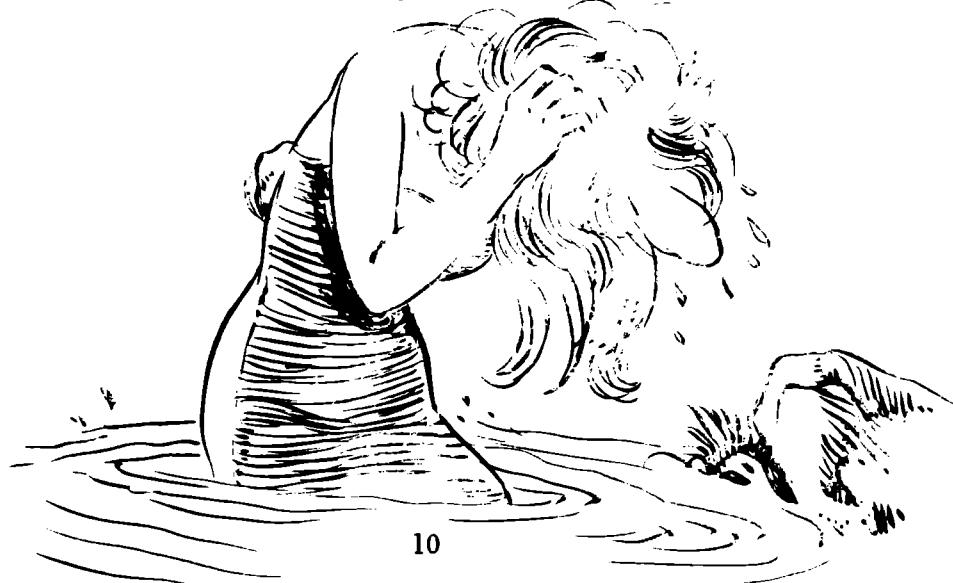
pētaluyu. Madiaw umanen aw umanen yaiy taman sa walà da ya makatel adti ulu mu. Na yan ya eped na pag-imd sa pētaluyu, magpatay sa babeng na ulu.

Na uman awun usip kan mu.

Kun matinaw ya paglongun,
mag-imd sa linia adti dalem na
tingeg matinaw. Kun galù ya
paglongun, mag-imd sa linia
adti dalem na tingeg galù.

1. Kun inakiyan mu na pētaluyu
ya logay mu, madiaw kun sang
allaw adti logay mu. Matinaw Galù
2. Dil1 kaw mag-unges sa logay
mu kun awun pētaluyu. Matinaw Galù
3. Ya pētaluyu magpakapatay sa lisà. Matinaw Galù
4. Takman magsay matay ya lisà,
pagkatigkas tulung allaw mag-inaki
sa pētaluyu adti logay mu uman. Matinaw Galù

Ya Manga Kobayan Kalmukan

Pagkità mu ya isè na awun balakà aw makatel adti ulu nan, ya anenganeng mu, "Na anangà kinutu awun balakà aw makatel na ulu na mayantek pa isè? Wan ya pag-indegan san?"

Na, kun walà mu ka-ade-i pagbasa kaw saiy takman kia-ade-an mu to-o, to-o mu katagan. Pagsiling kaw adun takman dili balaka-en ya ulu na isè mu aw dili magnanà aw dili makatel ya ulu na isè mu.

Alimbawà, ya isè bagu mutaw da. Nialegeb da ya ulu nan na kulaput. Pangkay ya lawwas nan, kennè. Na, du-an nan dili balaka-en ya ulu na isè mu, pagka-utaw nan ya manamukay magpasti sa tubig na manimulaw. Dali-an nan na sabun ya tubig na manimulaw aw basa-en nan ya malinis mangad adti seled na tubig. Sugbu-an nan ya ulu aw lawwas na isè na sabun aw tubig na manimulaw.

Panggalisan nan ya kulaput adti nan. Na takman pagtulin na isè walà da ya balakà nan adti ulu.

Kay piggalisan da na manamukay ya ulu nan, walà ya banwa na kadeketan na taping. Kay walà da ya kulaput adti ulu aw lawwas na isè walà da ya diumeket adti ulu aw lawwas nan.

Na, diengg mu yaiy? "Bahala da kun malakwat sugbu-an ya isè yaiy kay tagbì pa. Madiaw magtagad san taman makapanug ya isè aw magdanga adti lupà. Manang ya tagbì isè old adti buwa, wala to-o ya taping nan."

Manang, pangkay old adti buwa, ya tagbì isè yaiy, migsugaw aw minit. Unu pa ya kadakulà na inl aw tay nan! Aw uman kun dili magsay linisan na ina nan, walan pa alag dumeket kanan. Ini-i agaw awun sakit na makatel sa manga isè. Kun dili magsay maglinis ya ina sa lawwas nan. Aw uman kun taping da ya abul aw dagmay na pagsalulu aw sa pagbuwa aw ya kadékgadéng na ina nan kinutu taping da, yan pa indeganan na taping aw sakit na isè yaiy. Aw kun dili malikit na pagsugbu na ina nan kanan tengteng awun kaluli aw nanà na isè yaiy. Tengteng, yaiy ya pumalayam sa isè yaiy.

Na, kun kiallatan mu ya isè mu, pagpakalikita ya pagsugbu kanan. Awun manga ina pagsugbu-an nilan ya isè nilan old minsan pi-asag nilan sangka payà na tubig adti bagakwang nan aw malumay da ya ginawa nilan sa sugaw na isè nilan. Anenganeng nilan matay ya isè ku saba kay to-o la migsugaw da. Long nilan, "Baya-i masag sa tubig adti ulu nan kay matay ya isè saba kun magsugaw to-o. Aw yan uman old ya indeganan na manga sakit kanan. Na iman nilan, "Old tagbì asini lawwas nan, umbà da yan."

Manang, way guna na anenganeng nilan. Na, ya isè nilan makakamang sa sakit kay dili silan magsugbu sa ulu

aw kadakulà na lawwas nan. Ya ulu na isè nilan makabagà da aw awun kaluli aw nanà adti seled kay dili nilan pagsabunan ya ulu na isè.

Aw ya dagmay na isè pagpakalikita ya pagbugsak san. Pangkay ya eped na kadékgadéng nan dili madiaw kun taping da kay kinutu awun sakit na isè mu.

To-o kaw inunuwa ya kindal na isè bagu mutaw da. Walà ya taping adti kindal nan. Manang pagsampukut mu ya isè mu adti seled na dagmay na awun taping awun da ya sakit nan. Pigkamang nan yan adti abul nan. Aw uman ya ina nan pigsipit kanan na madéng taping i kadékgadéng nan. Ini-i old magdugang sa sakit na isè yaiy.

Na, anenganenga to-o la mayamek pa ya kindal na isè mu. Yan agaw malikit sugbu-an na ina nan aw malikit bugsakan na ina nan ya kadékgadéng nan.

Yan da.

Ya Sakit Na Tagnek

Kadakulà na banwa awun tagnek. Bahalà kanilan ayin ya pag-iyà nilan. Pangkay dakulà ya sega aw tagbì ya sega, dakulà ya ulan aw tagbì ya ulan, miyà silan. Bahalà da kanilan.

Walán ya anenganeng na tagnek? Anangà mamangà silan? Kay magkalumay ya lawwas nilan kun dili silan kuman sa dugù, kunnu. Ya pagkanen nilan, ya tubig na manga gulay aw tanamenen. Manang ya keseg nilan, yan lekat ay dugù, ya dugù na pagkamangen nilan adti utaw.

Matinaw ya piglong na sambuk utaw. Law nan, "Dili aku malim old kuman sa kasilà pag-imò ku sa pawà. Ya pag-inunu ku maglabun. Madiaw pa kun awun kanen, pangkay old tagbì." Aw yan uman ya tingeg na tagnek, long nan, "Maski awun tubig na tanamenen dili umbà yan sa keseg ku. Madiaw pa ya dugù takman magpakabagseg sa lawwas ku."

Yan agaw kinutu mamangà
ya manga tagnek adti gabì kay
yan ya udas na pagpaninaw nilan
sa kakan. Kiinità mu adti allaw,
dili silan to-o magpanawpanaw.

Manang unu ya pagka-adè na tagnek ayin ya utaw.
Awun kalasi na pagbò nilan uman. Makabò silan ayin ya utaw aw kia-ade-an nilan ya kapastu na lawwas na utaw.
Pangkay mawat, makabò silan kanan kay awun bulbul adti

ulu nan kasiling na ilung nan. Aw ya siki nan uman niatmō
na mayantek bulbul. Yan uman makabō.

Na, kun anenganengen ta ya tagnek pag-unun ya mayamek
tugsukay nan makatugsuk adti seled na kindal kun kaliman nan
minem. Ya kadakulā na mayantek tugsukay nan yan kasiling
na logay. Aw uman, awun buwauw adti tengā na tuguskay
nan. Maski mayantek ya tugsukay pagtugsuk nan makatugsuk
adti seled na kindal na madakmel. Unu ya kolas na
magtugsuk adti mayamek kindal!

Ya tugsukay na babulung, yan ya dakulā tugsukay. Awun
buwauw adti tengā yan uman. Ya buwauw na magpakaseled sa
babulung adti lawwas ta. Kun ya mangbabulung kumamang sa
dugū ta, dakulā pa ya tugsukay na kumamang sa dugū. Aw
ya buwauw adti tengā, dakulā takman maka-agī ya dugū.
Tia-ade-an mu ya dugū, kun dili adti seled na ugat kaliman
nan magdang. Kun dili dakulā ya buwauw adti tugsukay na
dugū tengteng dili maka-agī ya dugū.

Na, sumoli kita adti tugsukay na tagnek. Awun
mayantek buwauw na maka-agī ya dugū. Manang unun
maka-agī ya dugū adti buwauw to-o mayantek?! Kay yan ya
pig-imō na Tiumanem. Ya Tiumanem mig-imō sa tagnek
na magtugsuk sa dugū na utaw. Kay awun laway nan na
pagtugsuk nan kanatē magpakalangdeg sa dugū na lawwas.
To-o masaling ya tagnek. Old dagawdagaw ya pagsepsep
nan sa dugū.

Na, kun bati-en ta sa pagbangā nan, dapi-en ta.
Kun kasaban ta ya tagnek, niatay da ya tagnek. Manang ya

tagnek unu ya kasaling nilan. Masaling to-o ya pag-indeg nilan. Alimbawà ya kadakulà na palad ta manang dili kita makakamang sa mayamek sa kadakulà na batang na logay. Magka-ikel ya tegnek yan saba pagdapì ta aw dili makakamang kanan. Dili kita makakamang kay tia-ade-an na siki na tagnek na kaliman ta magdapi kanan kun magkabagseg ya kindal ta. Law nan, "Dakula-a dapi yan!" Aw adtu la. Yan agaw pagdapì ta kanan mawat ya pagpanawpanaw nan, kia-ade-an nan kay pig-ubat na siki nan kadi.

Kia-ade-an mu, bekè ya dalangan nan ya tingeg na tagnek? Yan ya panid nan, ya tingeg nan.

Na, old adti tubig mag-isè ya tagnek, pangkay alug, napù, aw tubig adti saging aw lanut. Yan agaw dili madiaw magtanem sa saging adti pamanag malapit na balay. Dili mu pagkalingawan ayin ya banwa na pag-isè na manga tagnek.

Sa pagpakanadèg nilan, ya tagnek, muna mag-isè adti tubig. Magsay awun isè nilan. Magwitikwitik silan. Miyà pa silan adti tubig. Pagkatigkas sampulung ka allaw tagnek da. Ya dakulà tagnek yan. Old dagawdagaw mingkud silan aw magpakagdang silan sa panid nilan. Na, niindeg da silan.

Na, ya tagnek na eseg dili mamangà. Makagpà ya ginawa nilan asini tas na lupà. Sigudu old walu aw siameng allaw. Na, niatay da silan. Manang ya bubay kay mamangà silan madugay ya ginawa nilan pangkay sambulan.

Makat'lu sambulan mag-isè kada tagnek na bubay. Aw kada pag-isè awun da sanggatus na isè. Na yan agaw madēg to-o ya tagnek adti tas na lupà.

Awun subla na tulum malalan na kalasi na tagnek adti kadakulà na banwa. Manang old tulung ka kalasi magdala sa sakit. Adti banwa ta banwa na Kalagan awun tagnek na dumala sa maladia. Yan agaw awun ya sakit na maladia asini banwa na Kalagan.

Ya indeganan na maladia, kun mamangà ya tagnek kanmu na niamangà sa eped na utaw na awun maladia, awun maladia mu uman. Takigan kaw aw magkapasù aw magkanikì kaw aw masakit ya ulu mu. Unawa ya sakit mayu, ya utaw na awun maladia na pagbanga-en na tagnek.

Anangà ya utaw pigbangà na tagnek kumamang sa maladia? Awun maladia nan kay ya maladia lekat ay laway na tagnek. Walà ya eped pigdala ya maladia, old ya laway na tagnek. Ya laway na magpakalandeg sa dugù ta. Na yan agaw awun utaw magbumba sa balay ta, takman matay ya tagnek kay old ya tagnek dumala sa maladia.

Kun awun maladia ta uman aw uman magkalumay kita kasiling na ubak na tenek. Ya kalumayan yaiy, diatengan na maladia. Kulang ya dugù ta kun malikit ya maladia.

Na madiaw pa yai. Pagkamang kaw sa kalambù. Magdayaw kaw sa kuwalta mu aw mayad sa kalambù. Yan ya banwa pagpalaguyan ta na gabf. Dilì ya tagnek makakamang kanatè.

Na, kun magkapasū aw magkanikī kaw, awun maladia mu saba. Pagkamang kaw sa babulung na maladia. Yan old makatabang kanmu magsay magpaguli sa maladia mu.

Uman awun usip kan mu. Kun matinaw ya paglongun, pag-imd sa linia adti dalem na tingeg matinaw. Kun galū ya paglongun, pag-imd sa linia adti dalem na tingeg galū.

1. Maninaw ya tagnek sa kakan nilan adti allaw.	Matinaw	Galtū
2. Kia-ade-an na tagnek ayin ya utaw kay makabð ya tagnek kanan. Kia-ade-an ya kapastū na lawwas na utaw.	Matinaw	Galtū
3. Ya laway nilan yan ya magpakalandeg sa dugū na pagsegsep nilan.	Matinaw	Galtū
4. Ya tagnek na eseg ya old mamangā sa utaw.	Matinaw	Galtū
5. Magdala ya tagnek sa maladia.	Matinaw	Galtū
6. Ya sakit na maladia lekat ay laway na tagnek.	Matinaw	Galtū
7. Ya laway na tagnek dumala sa maladia yan lekat ay ya tagnek niangā sa eped na utaw na awun maladia.	Matinaw	Galtū

8. Madiaw kun awun kalambū ta. Matinaw Galū
9. Dili madiaw minem sa babulung na maladia. Matinaw Galū

Ya Sakit Na Mag-et Ya Aba

Ya eped na sakit na to-o malug, yan ya sakit mag-et ya aba. Aw awun utaw asini banwa na awun sakit kasiling yaiy. Ya sakit yai to-o magsay tumapun. Ya dalan na tumapun yaiy. Kun dumawat kaw sa laway na utaw na awun sakit, adti basu, kutsada, aw kubung nan, pangkay old dawaten mu ya ginawa na utaw na awun sakit. Na, ini-i ya indeganan na pagtapun na sakit yaiy.

Kia-ade-an mu ya utaw yai, kay walà ya keseg nan. Tiumipes da ya

lawwas nan aw ya utaw
yai dili malim kuman.

Aw uman pagtukud nan
pangkay malapit, malikit
to-o guminawa. Aw adti
gabi, magkapastì aw to-o
minit. Aw tagbi tag
tagbi makadugang yaiy
taman tengteng malatay
ya ubu nan. Aw mig-ubu
taman mag-eleb sa dugù.
Na, takman mag-uman sa ginawa na utaw yaiy,
kaliman nan kumamang sa babulung. Yan ya tugsukun
aw inemenen.

Kun dili magsay ya magbulung sa sakit yaiy,
magpakadakula ya palt adti tengà na aba na magpa-eleb
sa dugù. Na kun sigi pa yaiy, unu ya kalatan aw
kalumayan na ginawa nan!

Kun awun da ya utaw na awun na mag-et ya aba adti
balay mu, madiaw magtapid sa palatu, basu, kutsada,
kama, kamen aw kadègkadèg nan. Pangkay old magdawat
sa tagbi na laway na utaw yaiy tiumpun da.

Na, ya utaw yai na awun sakit, dili madiaw gayed
meleb. Kay niagdang da uman ya lupà awun ebel uman
aw kun awun samet magsinanan yan adti ginawa mu
tiumpun da uman adti kanmu. Madiaw kun awun ya
kanan betanganen aw pagdakula da ya eleb nan adti seled,
lebengen nan.

Kun awun da ya manga sakit mu na mabegat ya
ginawa, minit sa gabì, kelkel aw migkalumay da kaw,
madiaw kun dili magduwaduwa ya ginawa mu saiy.
Manang, magsay pagkamang kaw sa babulung taman
walà da ya sakit mu aw madiaw da uman ya ginawa mu.

Aw uman awun usip kanmu.

1. Pag-unun tumapun ya sakit yaiy?
2. Pag-unun kilala mu ya sakit yaiy?

3. Anangà dili madiaw kun mag-eleb ya utaw yaiy adti lupà?
4. Wan ya madiaw babulung sa sakit yaiy?

Ya Sakit Na Buntit

Awun sambuk sakit to-o malatay (kasiling babaleng). Yan ya sakit na buntit. To-o malug ya sakit yan. Kun dili kaw magsay kumamang sa babulung dumateng ya kamatayen mu saba.

Ini-i ya datengan kun awun sakit mu kasiling yaiy. Magsay ma-uman ya lawwas mu. Malalem da ya mata mu, gangeb da ya pisngi mu, magsay kaw magkaniwang. Kasiling na kayamek na ugbus na tenek, yan ya keseg mu.

Kia-ade-an mu ayin ya indeganan na sakit yaiy? Tulung ka kalasi ya indeganan awun. Tagnà, dumala ya langaw sa sakit yaiy. Kad'wa, kun dili matinaw aw malinis ya tubig na inemenem ta. Aw uman kat'lu, kun awun taping adti palad ta saba aw kun dili kita mag-unaw bagu kuman, tumapun ya taping yan adti kakan ta. Yan agaw ya indeganan na sakit na buntit.

Anenganengan ta unun ya pag-isè na manga langaw. Yaiy ya banwa na kaliman nilan. Kinutu silan maninaw adti banwa na pigpan-agbelan ta aw ya banwa na pigpan-intalun ta. Anangà yan? Kay kadèg na awun adtu, alag malù aw adtu yan silan pag-isè. Aw kada pag-isè nilan sanggatus ya isè nilan. Dili makapet sangallaw mapesa silan aw ulud da silan. Aw ya ulud kinutu kuman silan. Yan old ya imo-unun nilan. Kiuman silan taman mapeyet to-o ya kindal nilan aw mutu la. Tulung allaw miyà maynan. Ya kapat na allaw

sumeled sa lupà. Aw pagkatigkas tulung allaw adti seled na lupà lumuwà uman. Manang bekè ulud pa, manang langaw da. Minsan mabaklà da. Pagluwà i lupà dagawdagaw old migtinbelad. Sa niagdang da ya panid nan liumupad da aw magsay maninaw sa banwa na mag-isè uman. Kada pag-isè nan subla sanggatus. Kada sampulung ka allaw mag-isè sanggatus, ya sambuk langaw yan. Na, yan agaw madèg to-o ya langaw.

Ya langaw, dili kaw maglong na wala ya bulbul nan. Niatmò da na bulbul ya siki aw lawwas nan. Aw to-o diumeket ya bulbul yaiy. Yan agaw pangkay ayin mingkud silan dilt makamang kay magdeket ya siki nilan. Kun mapun silan adti manga malù yan ya diumeket adti. siki nilan baling. Aw paglupad nilan taman ya balay, pagkità nilan ya kakan way tampeng, magsay mapun silan adti tas na kakan. Piggalis da nilan ya taping na siki adti kakan baling. Pagkanen ta ya kakán ini ya anenganeng ta old kakan yan. Manang bekè old kakan, manang uman ya pigdala na langaw. Na, pagsambuk da yan adti buntit aw tinay ta awun da ya sakit. Malikit mintalun kita sa tubig. Madiaw mag-ipat kita sa basu, palatu, aw kakan, kun kinutu awun langaw mapun adti tas. Kay kinutu awun sakit pigdala nilan adti siki nilan. Takman magpatabay sa manga langaw adti balay ta dili kita gayed mintalun. Kun magkagallat kita aw

mintalun kita malapit ya
balay, madiaw muna kutkutan
ya buwauw mababaw na
molas tabunan uman. Ya
du-an yan na walà ya bò aw
walà ya banwa na apunan ya
manga langaw.

Kun awun kudà, kalabaw, aw baka mu baya-i pag-eket
adti dalem na balay mu. Ya tay nilan olò magsungaw sa
langaw. Aw uman mag-isè silan dun aw magpakadèg.
Madiaw kun eket mu ya manga ayep adti kawatan.
Pangkay mapun ya langaw adti tay dili silan magsay dumala
sa taping aw sakit kay mawat silan. Na, yai ya imo-un ta
kun magpatabay kita sa langaw adti balay.

Na, pagdateng mu lekat ay pag-intalun madiaw
mag-unaw na sabun takman makamang ya taping aw alag
diuumeket adti palad mu. Sigudu mag-imò kaw sa kakan,
kun malinis ya palad mu walà ya taping pagdeket adti kakan.
Pangkay kuman kaw na tullù mu walà ya taping kay
mig-unaw da kaw muna. Na, kay yan ya pig-imò mu way
dalan magkasakit kaw sa sakit na buntit.

Awun eped na dalan na makatameng kita sa sakit na
seled aw pag-intalun na dugù. Makatadeng ya tubig ta
inemenen. Ya-i pag-inem sa tubig na awun taping, lebeg
da, aw awun witikwitik. Anangà yan? Kay kun minem

kita sa tubig maynan sigudu ya datengen ta yan ya sakit na buntit.

Na, ayin ya tubig madiaw sa inemenen. Ya tubig to-o madiaw aw to-o malinis, yan ya tubig adti selep. Ya tubig adti tegbengan malinis yan uman manang awun pa mayantek mannanap adti seled yan saba na magkasakit kanatè. Uman, kun awun bà malatay pa ya tubig. Kun malikit magkasakit kaw sa sakit na buntit madiaw to-o pasubu-a ya tubig bagu inemenen. Yan old makapatay sa manga mannanap adti tubig.

Na, dili kita magduwa duwa ya ginawa sa sakit yai. Molas magkamang yaiy. Bagu minem kita anenganenga ayin ya madiaw tubig sa inemenen.

Malim kaw kasiling ya utaw niingkud dun aw mag-iyantek sa takù sa matamis utan? Aw magka-ikel ya utaw yan aw mag-iyak aw gayed maglinglingi. Manang pananenggi.' Kiatibasan da nan baling ya tullù nan kay to-o migleya aw walà nan bantayi ya imo-unun nan. Na, walà da ya tuktuk a tullù nan. To-o migdugù. Yaiy uman ya alimbawà na sakit na buntit. Pakatadeng kita kun awun sakit na buntit ta uman.

1. Pagngalanan tulu ya indeganan na sakit na buntit?
2. Ayin mag-isè ya manga langaw?
3. Pag-unun dumala ya manga langaw sa sakit adti utaw?
4. Kada pag-isè na langaw pila ya isè nan?

5. Ayin madiaw mag-eket sa ayep ta?
6. Ayin lekat ya tubig to-o madiaw sa inemenen?
7. Wan ya madiaw imo-un ta na patayen ya mannanap adti tubig?

Ya Kasampetanen Na Magpaka-adè Kanaten

Aw uman awun dakman sambuk palna-u kanmu. Yan ya pi-atag na Tiumanem ya manga gulayenen, bunga na kawuy, unud, aw isè na manuk. Dili ta kalingawan kuman sa manga tanemenen ta adti tawang aw ya manga dawun adti magalet. Yan ya tambasal, kangkong, talum, sitaw, balatung, tenek, kalamunggay, ugbus, kalmati, kapaya, saging, malibanu, mangga, aw walan pa alag. Madēg to-o silan.

Ya manga gulay, bunga na kawuy, isè na manuk manuk aw unud yan ya magpakabagseg sa kanatè lawwas. Madiaw kuman makat'lu sangallaw. Yan old matag sa keseg kanaten na dili magsay magkamang kita sa sakit. Magpikalikita kita kuman sa gulay aw bunga. Madiaw pa yan sa kanen kinutu kita magetem.

Na, ya manga isè, sa kanilan, madiaw kun magsiling silan kuman sa gulay aw bunga kun tagbi pa silan. Yan ya madiaw sa pagtulin nilan.

Sa manga kalasi na kakan ini, dili kita magpalili. Kay anangga? Kay kun dili kita kuman, kita kasiling na ugbus na pandung. Aw dili kita malim san.

Na, ini ya moli kasampetanen adti liblu yaiy.
Madiaw kun dili ta kalingawan yaiy:

1. Makatadeng kita sa tubig na inemenen.
2. Dili kita magpakalug mag-unaw na sabun, magsugbu, magbugsak, aw mag-ugas sa palatu.

3. Dill kita tumabang sa manga langaw magpakadēg.
4. Magpabalus kita sa tagnek. Kumamang kita sa kalambū na pagpalaguyan ta adti gabi.
5. Magpakanen kita sa pagkanen na gulay aw bunga.

Na, awun utaw maglong, "Baya-i la ya taping."

Walà mu dengega na piglong na Tiumanem adti niasulat nan? Ya piglong nan na kaliman Nan ya lawwas na utaw na iya-anan na Matinaw Tulus Nan. Yan agaw, dill kita magpakalug magbayad sa sabun, kay yan old ya dalan na magdayaw sa malinis aw madiaw iya-anan na Tulus na Tiumanem.

Yan da!

